

۹

مقدمه‌ای بر روانشناسی اجتماعی کاربردی

نوشته: ژانست صلیبی

روانشناسی اجتماعی^۱ یکی از حوزه‌های روانشناسی^۲ است که به عنوان یک میدان علمی پلی میان دو رشته روانشناسی و جامعه‌شناسی^۳ محسوب می‌شود. اگر روانشناسی را مطالعه علمی رفتار^۴ و فرایندهای روانی تعریف کنیم^(۱) و جامعه‌شناسی را مطالعه علمی رفتار انسان از بُعد اجتماعی آن بدانیم^(۲)، در این صورت می‌توان گفت روانشناسی اجتماعی مطالعه منظم رفتار اجتماعی است که کیفیت ادراک اشخاص از افراد، موقعیتهای اجتماعی دیگر و چگونگی تأثیر آن موقعیتها را بر آنان مورد توجه قرار می‌دهد. بر این اساس روانشناسی اجتماعی را می‌توان مطالعه علمی طرقی که ضمن آن افراد به وسیله موقعیتها و روابط منفعیل می‌گردند، تعریف کرد.^(۳)

در این حوزه پرسشهایی از این قبیل مورد طرح و بررسی قرار می‌گیرند: حضور در یک گروه چگونه می‌تواند رفتارها و اعتقادات فرد را متأثر سازد؟ عوامل تعیین کننده در تکوین برداشتها^(۵) نسبت به خود و دیگران کدامند؟ چگونه افراد به فشارهای ناخواسته اجتماعی تن در داده و به گروهی که به نقطه نظرهایشان توجه دارد، می‌پیوندند؟ عامل بروز رفتار خشونت چیست؟ چگونه

می‌توان افراد به خصوصی را دوست داشت و حتی به آنها عشق ورزید؟ روابط اجتماعی صحیح و خوشایند را چگونه باید ایجاد و تشویق نمود؟ نکته مشترک مستتر موجود در تمام سؤالات فوق را می‌توان در یک سؤال بدین شرح بیان نمود: افراد چگونه به یکدیگر نظر کرده و بر هم تأثیر می‌گذارند؟ لذا می‌توان گفت روانشناسی اجتماعی در واقع مطالعه علمی کیفیت تفکر افراد راجع به یکدیگر، شیوه نفوذ آنها بر هم و چگونگی ارتباط آنها با یکدیگر است.^(۴)

این دانش، علمی بسیار جوان است. تا پیش از سال ۱۸۰۰ م هیچ‌گونه پژوهش و آزمایشی در رابطه با آن گزارش نشده است. تا قبل از آغاز قرن بیستم نیز هیچ کتابی در این زمینه موجود نمی‌باشد. تنها از سال ۱۹۳۰ به بعد است که متکی بر پژوهش‌ها و نظریات کورت لوین^۱ روانشناسی اجتماعی تا حدودی شکل فعلی خویش را می‌پذیرد. لوین معتقد بود بسیاری از رفتارهای روزمره افراد تحت نفوذ افراد دیگر حاضر در محیط است لذا به منظور توسعه درک و ارزیابی عمیق‌تر رفتار بشر باید کیفیت تأثیر پذیری او از موقعیتهای اجتماعی مورد مطالعه و تجزیه تحلیل قرار گیرد. لوین بر ضرورت وجود یک دیدگاه منظم برای مطالعه رفتار اجتماعی تأکید نموده و اهمیت رشد نظریاتی راجع به رفتار و آزمون دقیق آنها را ضمن آزمایشاتی با کنترل دقیق مورد توجه قرار داد.^(۵)

با تکیه بر اینکه روانشناسی اجتماعی در صدد فهم طبیعت و علل رفتار فردی در موقعیتهای اجتماعی است صاحب‌نظران در این زمینه با دامنه وسیعی از شرایط که رفتار اجتماعی افراد شامل اعمال، احساسات و افکار آنان در رابطه با اشخاص دیگر را شکل می‌دهند سروکار دارد. علاقه موجود در این زمینه ناشی از این اعتقاد است که آگاهی به این شرایط هم تغییر احتمالی رفتار و هم پیش بینی آن را میسر می‌سازد که این خود نتایج علمی مهمی را به دنبال خواهد داشت. در این زمینه، تکلیف شناسایی تمام عواملی که رفتار ما را در رابطه با افراد و موقعیتهای دیگر منفعل می‌سازند از گستره وسیعی برخوردار است. روانشناسان اجتماعی این عوامل را تحت پنج مقوله طبقه‌بندی نموده‌اند

(ژورگودی^۷ و روزنوا^۸):

۱- رفتار و ویژگیهای دیگران (آنچه آنها می‌گویند و انجام می‌دهند، ظاهر آنان و زمینه قومی و نژادی آنها).

۲- شناخت اجتماعی^۹ (افکار، اعتقادات، حافظه‌ها و استنباطات ما راجع به دیگران)

۳- متغیرهای محیط نگر^{۱۰} (گرما، سروصدا، آلودگی، ازدحام و آب و هوا).

۴- عوامل اجتماعی و فرهنگی^{۱۱} (عضویت گروهی، هنجارها^{۱۲} و ارزش‌های فرهنگی)

۵- عوامل زیستی (جوانب ارثی ظاهر و قابلیت‌های حسی و شناختی ما)

روانشناسی اجتماعی با مطالعه ادراکات^{۱۳} و نگرشها^{۱۴} آغاز می‌شود. افراد چگونه یکدیگر را درک می‌کنند؟ آنها رفتار دیگران را چگونه تشریح می‌نمایند؟ نگرشها به چه طریق شکل پذیرفته و تغییر می‌کنند؟ این میدان کلیه اشکال تعامل میان فردی نظر دلبستگی^{۱۵}، پیوند جویی^{۱۶}، محبت و روابط نزدیک و پرخاشگری^{۱۷} و نوع دوستی^{۱۸}، هم‌نوایی^{۱۹}، و نفوذ را دربرمی‌گیرد.^(۷) در مجموع دیدگاه وسیع روانشناسی اجتماعی می‌تواند به منظور تشریح حوزه‌های گوناگونی از رفتار میان فردی نظیر نگرشها، نفوذ اجتماعی، تکوین برداشت‌ها و جاذبه میان فردی و رفتار کمکی مورد استفاده قرار گیرد.

علاوه بر روانشناسان اجتماعی، انسان‌شناسان، اقتصاددانان، دانشمندان علوم سیاسی و روانشناسان نیز رفتار اجتماعی را مورد تحلیل و بررسی قرار داده‌اند.^(۸) وجه تمایز دیدگاه آنان با دیدگاه رایج در روانشناسی اجتماعی به بیان ساده عبارت است از اینکه محققان حوزه‌های علوم اجتماعی از شیوه تحلیل در سطح اجتماعی^{۲۱} در این رابطه مدد جسته و از دیدگاه آنان افراد به علت وجود نیروهای اقتصادی، اجتماعی، تاریخی‌ای نظیر تعارضات طبقاتی، مخالفت‌های میان گروههای قومی رقیب یکدیگر، کالا، محصولات که یک حوزه به خصوصی قادر به تولید آن است و مؤسسات دولتی در یک کشور یا تغییرات فنی در اقتصاد

به آن گونه که باید رفتار می‌کنند. در مقابل این دیدگاه شیوه تحلیل روانشناسان شخصیت و بالینی، در تحلیل رفتار مطرح می‌شود. آنان در این زمینه از شیوه تحلیل در سطح فردی^{۲۲} کمک گرفته و با تکیه بر صفات و تعارضات شخصیتی یگانه فرد، به جستجوی پاسخ به این سوال که چرا همه ما به نحو متفاوتی در یک موقعیت معین رفتار می‌کنیم، برمی‌آیند.

روانشناسان اجتماعی از شیوه تحلیلی مابین دو روش فوق یعنی شیوه تحلیل در سطح میان فردی^{۲۳} مدد گرفته و رفتار فرد را تحت عناوین موقعیتهای میان فردی یا اجتماعی جاری او تشریح می‌کنند. موقعیت اجتماعی در این رابطه به همه افراد دیگر حاضر در محیط، ویژگیها و رفتارهای آنان و بافتی^{۲۴} که در آن عمل می‌پردازند، دلالت دارد. با تکیه بر شیوه فوق، روانشناسان اجتماعی در صدد اند آن جوانی از موقعیت اجتماعی که در رفتار بشر نقش تعیین کننده‌ای دارند را شناسایی نمایند.

روانشناسی اجتماعی تنها یک دانش نظری نیست. جهان امروز شاهد به کارگیری اصول نظری مفاهیم و پژوهشهای این میدان علمی در تحلیل و چاره‌یابی مشکلات و مسائل گوناگون اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و فرهنگی است. ایده‌ها و روشهای روانشناسی اجتماعی می‌توانند در مورد عناوینی نظیر پیشداوری^{۲۵}، رفتار سیاسی^{۲۶}، نقشهای جنسی^{۲۷}، اثرات محیط و عوامل اجتماعی مؤثر در بهداشت جسمی^{۲۸} به کار گرفته شوند. از این چشم‌انداز حوزه جدید «روانشناسی اجتماعی کاربردی»^{۲۹} مطرح می‌شود که بحث را با معرفی این میدان عملی ادامه می‌دهیم:

روانشناسی اجتماعی نه از آزمایشگاه آغاز شده و نه به آن محدود می‌گردد. اما هرگاه کاربرد روانشناسی در مورد مسائل «جهان واقعی» مطرح شده، غالباً دوگونه واکنش را برانگیخته است: گروهی معتقدند پژوهشهای صورت گرفته در حوزه روانشناسی مجزا از مسایل زندگی روزانه افراد بدون ارتباط با آنها می‌باشد و برخی دیگر کاربرد این پژوهش‌ها را تنها در زمینه‌های روان‌درمانی^{۳۰} با درمان

جویان پریشان^{۳۱} تأیید می‌نمایند (آلتمایر^{۳۲}، مایر^{۳۳} ۱۹۸۵)^(۹) و در حالی که با نگاهی گذرا بر محتوای میدان روانشناسی اجتماعی بسادگی درمی‌یابیم که هیچ یک از دو نظر فوق نمی‌توانند صحیح باشند.

پژوهشهای اساسی صورت گرفته در میدان روانشناسی اجتماعی نظری در زمینه‌های طبیعی قابل به کارگیری است. در این رابطه یک روانشناس اجتماعی در دو نقش عمل می‌کند: دانشمندی که نظریاتی را بر پایه پژوهشهای تجربی صورت گرفته مطرح می‌سازد، و یک مهندس رفتاری که این دانش اساسی را برای حل مشکلات عملی خارج از محیط آزمایشگاه مورد استفاده قرار می‌دهد (کارول^{۳۴} ۱۹۸۵).^(۱۰)

روانشناسان اجتماعی از بدو طرح این میدان علمی به کاربرد اصول و مفاهیم نظری و یافته‌های پژوهشی آن در رویارویی با مسائل و مشکلات «جهان واقعی»، راغب بوده‌اند. در سال ۱۸۹۹ م، ویلیام جیمز^{۳۵} کیفیت کاربرد یافته‌های روانشناختی را جهت بهبود فرآیند تعلیم و تربیت مخاطر نشان می‌سازد.^(۱۱) سالهای ۱۹۷۰ و به ویژه ۱۹۸۰، شاهد توسعه روند جدیدی در حوزه کاربردی روانشناسی اجتماعی بوده که ضمن آن صاحب‌نظران این میدان نخستین کوششهای حرفه‌ای خود را به حل مسائل اجتماعی اختصاص دادند (کی سلر^{۳۶} و دیگران ۱۹۸۵).^(۱۲)

افزایش تأکید بر حوزه کاربردی این میدان، موجب بروز تغییراتی در حرفه روانشناسان اجتماعی شده است؛ به نحوی که امروزه بسیاری از آنان در بیمارستانها (با تأکید بر حوزه تندرستی جسمانی: چه عواملی به فرد کمک می‌کنند تا بتواند در مقابل اثرات زیانبار فشار روانی^{۳۷} مقاومت نماید؟)، مؤسسات دولتی (توجه به کارکرد سازمانهای بزرگ: چگونه می‌توان عملکرد مشاغل گوناگون را به بهترین شیوه درک و ارزیابی نمود؟)، سازمانهای سیاسی، سازمانهای تجاری و مراکز صنعتی، بنگاههای تبلیغاتی حضور فعالانه‌ای داشته تا از دانش آنان برای طراحی تبلیغات کافی جهت فروش کالاها و تولیدات،

برنامه‌ریزی مبارزات سیاسی برای سیاستمداران و مذاکرات ضروری برای گزینش راهبردهای مناسب داد و ستد در صنعت، در سطح بین‌المللی استفاده مناسب به عمل آید. در این مسیر دانش روانشناسان اجتماعی، نه تنها در زمینه‌های کاربرد عملی، بلکه در حوزه‌های آموزشی مورد استفاده قرار می‌گیرد.

با توجه به آنچه گفته شد در مجموع می‌توان روانشناسی اجتماعی کاربردی را استفاده از اصول و روشهای روانشناختی اجتماعی^{۳۸} در زمینه‌های جهان واقعی به مثابه کوششی در جهت برخورد و حل مشکلات اجتماعی تعریف نمود (رودین^{۳۹} ۱۹۸۵).^(۱۳) گستره این حوزه علمی بسیار وسیع بوده و در اینجا فقط به توصیف تنها چند زمینه آن به اختصار اکتفا می‌شود که بترتیب عبارتند از: روانشناسی محیط‌نگر^{۴۰}، روانشناسی قانونی^{۴۱}، روانشناسی سیاسی^{۴۲}، روانشناسی تندرستی^{۴۳}، روانشناسی اجتماعی تعلیم و تربیت^{۴۴}، رفتار سازمانی^{۴۵}، پیشداوری و جنس در زندگی اجتماعی.^{۴۶}

روانشناسی محیط‌نگر

نگرانی افراد نسبت به محیط خویش روز به روز بیشتر افزایش می‌یابد در این رابطه جنبش محیط‌نگر^{۴۷}، به کیفیت هوایی که تنفس می‌کنیم، آبی که می‌نوشیم، شیوه معماری ساختمانها، شهرها و بناها که به حیات وحش آسیب جدی وارد می‌کند، و غارت منابع طبیعت که گذشته از تخریب چشم‌اندازهای طبیعی، طغیان سیل را موجب شده‌اند، می‌پردازد. در این رابطه باور بر این است که تمام جوانب جهان اطراف فرد می‌توانند دارای اثرات عمیق و بالقوه منفی‌ای بر تندرستی و بهزیستی^{۴۸} او باشند.

دانشمندان علوم اجتماعی از جمله روانشناسان به این مسئله که چگونه محیط می‌تواند رفتار ما را تحت تأثیر خود قرار دهد، پرداخته‌اند. به همان ترتیبی که مواد سمی موجود در هوا و زمین قادرند تندرستی جسمی^{۴۹} ما را مختل سازند و دیگر ویژگیهای محیط نیز می‌توانند به بهداشت روانی^{۵۰} و اجتماعی ما

آسیب رسانند. سروصدا، ازدحام^{۵۱}، طرح ساختمانها و ساختار جامعه همگی در کیفیت زندگی و کارکرد روزانه مانقش تعیین کننده‌ای را ایفا می‌نمایند.

بر این اساس روانشناسی محیط نگر به عنوان شاخه نسبتاً جدیدی از روانشناسی، بر رابطه موجود میان محیط طبیعی و رفتار و بهزیستی بشر تأکید می‌نماید (آلتمن^{۵۲} و استکلولز^{۵۳} ۱۹۸۷).^(۱۴) در این زمینه مسائلی نظیر اثرات شهرنشینی و دیگر محرکات تنش‌زای محیط نظیر آلودگی^{۵۴}، سروصدا، اثرات ناشی از نفوذ محیط میان فردی و ازدحام بیش از حد بر رفتار انسان قابل طرح و بررسی می‌باشند.

روانشناسی قانونی

نظام قانونی^{۵۵} به منظور دست‌یابی به تصمیم‌گیریهایی عینی و بدون سوگیری^{۵۶} بر اساس آمایه‌ای از قوانین و شیوه‌ها طراحی شده است. بر اساس بسیاری از پژوهشهای صورت گرفته گواهی شاهدان عینی در دادگاهها از اعتبار کافی برخوردار نبوده‌اند. این مورد در کنار بسیاری از مسائل دیگر رایج در نظام قانونی، روانشناسی قانونی را برای رویارویی با مشکلات موجود مطرح می‌نماید. این میدان علمی به مطالعه روابط موجود میان روانشناسی و حقوق اختصاص یافته که در چهارچوب آنها مسئله پایایی^{۵۷} گواهی شاهدان عینی و مواردی مربوط به وکلا و داوران و مدافعان، قربانیان و هیئت منصفه در دادگاه قابل طرح و بررسی است.^(۱۵) یافته‌های پژوهشی حوزه روانشناسی قانونی در مجموع نشان می‌دهند که افراد خود را با اصول ارمانگرایانه^{۵۸} پیش‌بینی شده در نظام قانونی تطبیق نداده و به هنگام تعامل با یکدیگر، رفتارها و داوریهایشان، متأثر از عواملی نظیر نگرشها، شناختها و هیجانات آنها حتی در مراجع داورای نظیر دادگاههاست. لذا آنچه در این میدان مورد بحث قرار می‌گیرد، آن است که چگونه این متغیرها می‌توانند شرکت کنندگان اصلی صحنه دادگاه را شامل شاهدان عینی، داوران، وکلا (دادستان) و مدافعان را تحت تأثیر خود قرار دهند. در پاسخ، اطلاعات

موجود نشان می دهند دادستان و داوران دارای نفوذ قابل توجهی بر شیوه پاسخگویی شاهدان عینی در قبال سؤال مورد نظر بوده و در مواردی نیز از چنین شاهدانی به منزله یک گواه معتبر در رأی هیأت منصفه استفاده شده است. همچنین برخی از ویژگیهای وکیل مدافع، نظیر رفتار و جذابیت جسمانی، نژاد و محبوبیت او نیز رأی هیأت منصفه را متأثر ساخته و علاوه بر آن اعضاء هیأت منصفه نیز تا اندازه ای بر پایه ویژگیهای شخصیتی، اعتقادات و نگرش هایشان راجع به یک جرم^{۵۹} به داوری می پردازند.^(۱۶)

روانشناسی سیاسی

در حد فاصل سالهای ۱۹۳۹-۱۹۴۵ جهان درگیر مخرب ترین جنگ تاریخ معاصر خود بود که در آن کشورهای آلمان ایتالیا و ژاپن علیه ملل متفق به رهبری ایالات متحده، انگلستان و اتحاد جماهیر شوروی آن روز شرکت داشتند. در این رابطه سؤالاتی چند قابل طرح و بررسی است: در طول جنگ، رهبران کشورهای درگیر به چه طریقی توانستند گروه کثیری از آحاد ملت خویش را برای ادامه نبرد بسیج نمایند؟ ایجاد چنین تغییرات مشخصی در نظرگاه و احساسات ملی مردم به چه نحو صورت پذیرفت؟

پاسخ به این سؤالات متکی بر یافته های میدان روانشناسی سیاسی بوده که کاربرد روانشناسی را در دامنه وسیعی، از کنفرانسهای مربوط به اعلام جنگ تا تصمیم گیری راجع به عضویت افراد در گروههای محلی بازنمایی می نماید.^(۱۷) یکی از مهمترین مسائل مورد بحث در این حوزه کاربردی، آن است که رهبران سیاسی غالباً چگونه افرادی بوده و از چه ویژگیهای شخصیتی ای برخوردارند؟

در طول دو دهه گذشته روانشناسی سیاسی با برخورداری شدن از یک تخصص محدود اما خودآگاهانه^{۱۸} به مثابه یک میدان میان رشته ای^{۱۹}، توجه روانشناسان (اجتماعی و بالینی و شخصیت)، دانشمندان علوم سیاسی

(صاحب‌نظران روابط سیاسی و بین‌المللی)، مورخان و روانپزشکان و تا حدودی جامعه‌شناسان، انسان‌شناسان، حقوق‌دانان و پرورشکاران^{۶۲} را بخود جلب نموده‌است.

روانشناسی سیاسی همواره با آن دسته از مسائل سیاسی که به قصد نابودی پیامدهای بشر مطرح شده‌اند، سروکار داشته‌است.^(۱۸) این مسائل پیش از آغاز جنگ دوم جهانی، شامل یهود ستیزی^{۶۳} و استبداد^{۶۴}، در سال ۱۹۵۰ کمونیسم^{۶۵}، راست افراط‌گرا، جنگ سرد، تعارض عرب-اسرائیل^{۶۶} و شبیح جنگ هسته‌ای و پس از آن مواردی از قبیل حضور تروریسم^{۶۷}، شیدایی^{۶۸} مراجع عالی رسمی، مشکلات گذرای ملل نو استقلال یافته^{۶۹} بوده که هر یک به نوبه خود مهمترین مسائل عصر حاضر محسوب می‌شوند. رویداد این جریانات سیاسی موجب شد که پژوهش‌های وسیعی بر فرایندهای سیاسی گوناگونی نظیر نفرگیری^{۷۰} سیاسی و شیوه تصمیم‌گیری رهبران سیاسی و رفتار رأی‌دهی^{۷۱} عموم، مشارکت سیاسی افراد در جوامع، اجتماعی شدن سیاسی^{۷۲} و اثر رسانه‌ها در سیاستها و تعارضات بین‌المللی در چهارچوب این میدان صورت گیرند.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

رتال جامع علوم انسانی

روانشناسی تندرستی

تندرستی یک مسئله جسمی و روانی است. بر اساس این اصل میدان جدیدی تحت عنوان روانشناسی تندرستی در حوزه روانشناسی مطرح شده که به مطالعه جوانب روانی پیشگیری و معالجه بیماریهای جسمی می‌پردازد.^(۱۹) در این رابطه چهار حوزه اصلی به این شرح مورد توجه قرار می‌گیرند:

- ۱- حفظ و ارتقای تندرستی
- ۲- پیشگیری و درمان بیماری
- ۳- شناسایی علل و روابط موجود میان تندرستی و بیماری و دیگر کنش‌های بیمارگونه

۴- بهبود نظام مراقبت بهداشتی و تنظیم خط مشی‌های تندرستی
اصل مهم مطرح در روانشناسی تندرستی آن است که سلامتی یک مسئله
صرفاً جسمانی نبوده، بلکه یک حالت زیستی-روانی-اجتماعی^{۷۳} است. بر این
پایه، حالت تندرستی یک فرد ناشی از وجود تعامل پیچیده میان عوامل متعددی
به شرح ذیل است:

- عوامل زیستی نظیر زمینه ارثی^{۷۴} برای ابتلا به یک بیماری
- عوامل روانی نظیر تجربه فشار روانی
- عوامل اجتماعی نظیر میزان حمایت اجتماعی از فرد توسط دوستان و
خانواده خویش

با تکیه بر اینکه هر فرد با استفاده از یک سبک زندگی متکی بر بهداشت
می‌تواند از سلامتی برخوردار باشد، بنابراین میدان روانشناسی تندرستی را
می‌توان از منابعی نظیر روانشناسی بالینی و رشد، روانشناسی فیزیولوژیکی^{۷۵}،
یادگیری و رفتار و روانشناسی اجتماعی اقتباس نمود. در چهارچوب اصول و
مفاهیم روانشناختی اجتماعی به منظور تحلیل فرایندهایی که چگونگی تندرست
ماندن و شیوه رفتار فرد را به هنگام ابتلا به بیماری تحت تأثیر قرار می‌دهند،
موارد ذیل باید مورد توجه قرار گیرند^(۲۰):

- ۱- رفتارهای بهداشتی‌ای نظیر استفاده متعادل از آشامیدنیها، یک برنامه دقیق
غذایی، بستن بموقع انواع کمربندها و عدم استعمال دخانیات.
- ۲- اثر فشار روانی بر تسریع رشد بیماری و آمادگی ابتلا به آن
- ۳- تشخیص بیماری توسط خود فرد شامل کیفیت تصمیم‌گیری او در مورد
حساسیتهای جسمانی به مثابه نشانه‌های بیماری^{۷۶} و اقدام به معالجه آن، شیوه
تعامل بیمار با پزشک در رابطه با اثر آن بر رفتارهای مربوط به بیماری و بهبود آنها
- ۴- فرایندهای روانشناختی اجتماعی درگیر در مسئله سازگاری با بیماریهای
مزمن نظیر ناراحتیهای قلبی، سرطان^{۷۷} و انواع دیابت‌ها^{۷۸} به وسیله تغییر سبک
زندگی به عنوان یکی از شیوه‌های سازگاری اجتماعی

روانشناسی اجتماعی تعلیم و تربیت

نظر به تأکید فزاینده جهان امروز به تعلیم و تربیت به عنوان یک عامل گسترش دهنده رفاه اجتماعی و هماهنگ کننده شخصیت‌های جوان اجتماع با تغییرات سریع شئون مختلف در کلیه امور جامعه در کشورهای صنعتی و پیشرفته از یک سو و در کشورهای در حال رشد به مثابه عامل عمده روشنگری و تحرک‌انگیزی در جهت ایجاد و توسعه نهضت‌های اجتماعی^(۲۱) از سوی دیگر، به صراحت می‌توان دریافت که این نهاد در ایفای نقش خود با مبانی روانشناسی اجتماعی سروکار دارد.

روانشناسی اجتماعی در گسترش حوزه کاربردی خویش تعلیم و تربیت را به عنوان یکی از زمینه‌هایی که اصول و مفاهیم روانشناختی اجتماعی را می‌توان در برخورد با مسائل و مشکلات جاری آن به کار گرفت مورد توجه قرار داده‌است. حاصل این رغبت ایجاد میدانی جدید تحت عنوان «روانشناسی اجتماعی تعلیم و تربیت» است که ضمن آن، مطالعه علمی مسائل و مشکلات آموزشی از چشم‌انداز روانشناسان اجتماعی به منظور یافتن راه حل‌ها و ارائه پیشنهادات مناسب به نحوی که بتواند پرورشکاران را در برخورد با مسائل حوزه کار خویش هماهنگ با تحولات اجتماعی اقتصادی فنی جامعه یاری دهد، صورت می‌گیرد.^(۲۲) مسائل آموزشی از بهبود کیفیت مدرسه رفتن^{۷۹} تا تحلیل اثرات حضور نوآوری‌های فنی^{۸۰} نظیر کامپیوترها در مدارس در این میدان قابل طرح و بررسی است. در این رابطه واکنش‌های^{۸۱} دانش‌آموزان نسبت به موفقیت و شکست، نگرش‌های معلمان و دانش‌آموزان راجع به موضوعات و مسائل مختلف آموزشی، فرایند تعامل^{۸۲} معلم-دانش‌آموز و دانش‌آموز-دانش‌آموز، شیوه‌های همکاری، مجادلات^{۸۳} و تعارضات رایج در حوزه کلاس درس، جوانب اجتماعی انگیزش^{۸۴} پیشرفت دانش‌آموز با تأکید بر اثر گوناگونی‌های اجتماعی-فرهنگی بر انگیزش و عملکرد تحصیلی و اثرات فرهنگی ناشی از بروز تغییرات فنی اقتصادی و اجتماعی بر کارکرد تعلیم و تربیت مورد بحث قرار می‌گیرند.^(۲۳)

رفتار سازمانی

بیشتر اوقات زندگی افراد بزرگسال به هنگام کار در سازمانها سپری می‌شود. از این رو مطالعه رفتار سازمانی به علت برخورداری از نتایج مفیدی برای کارکنان و کارفرمایان مورد توجه خاص صاحب‌نظران حوزه روانشناسی اجتماعی کاربردی قرار گرفته است (بارون^{۸۵} ۱۹۸۶) (۲۴). این حوزه علمی متکی بر نخستین تشریحات روانشناسی اجتماعی بر عناوینی نظیر داد و ستد^{۸۶} و رهبری^{۸۷} به مطالعه رفتار انسان در زمینه‌های سازمانی پرداخته و ضمن آن بر فرایندهای فردی، گروهی و ساختار و کارکرد سازمانی تأکید می‌شود. در این چهارچوب سوالاتی راجع به ارزشها، نیازها، اعتقادات کارکنان مطرح شده که غالباً این یافته‌ها از آنچه در مورد کارفرمایان، به دست آمده‌اند، متفاوت می‌باشند (هاگمن^{۸۸} و دیگران ۱۹۸۳) (۲۵).

در رابطه با مطالعه رفتار سازمانی نظریات متعددی در حوزه مدیریت مطرح شده که از میان آنها نظریه منابع انسانی^{۸۹} از مقبولیت بیشتری برخوردار است. در این نظریه بر اهمیت توانایی ارضاء نیازهای چندگانه موجود در زمینه کار تأکید شده و در این رابطه نقش مدیران به جای دستوردهندگان صرف راجع به نوع وظایف و کیفیت انجام آنها در واقع آسان‌سازی عملکرد شغلی کارکنان توصیف شده است (۲۶). انجام تصمیم‌گیری بر اساس پژوهش‌های تجربی صورت گرفته و کاربرد دیدگاه نظام‌ها^{۹۰} از زمره نکات مورد تأکید در این نظریه می‌باشد.

شواهد تجربی موجود بر اساس این نظریه نشان می‌دهند اگر چه رضایتمندی شغلی دارای ارتباط مثبتی با بارآوری^{۹۱} در حوزه کار نیست با این حال تأکید بر آن منافع مطلوبی را هم برای کارکنان و هم برای کارفرمایان به دنبال خواهد داشت. در این زمینه به کارگیری فنونی نظیر برنامه کار انعطاف‌پذیر، ایجاد تنوع در وظایف و اقدامات منصفانه می‌توانند نتایج مفیدی را حاصل نمایند. از سوی دیگر حضور ارزیابی از عملکرد در سازمان نقش تعیین‌کننده‌ای را در پیشبرد اهداف ایفا نموده و به لحاظ حذف نفوذهای روانی نامناسب که

می‌تواند موجبات بهبود فرایندهای گردش کار را فراهم آورد، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است.

یکی دیگر از حوزه‌های قابل طرح در چهارچوب مطالعه رفتار سازمانی روانشناسی مصرف‌کننده^{۱۲} است که ضمن آن پاسخهای مصرف‌کنندگان کالا یا خدمات به خصوص، اثرات تبلیغات و آگهی دادن و شیوه پردازش اطلاعات راجع به یک محصول مورد بحث قرار می‌گیرد. بر این پایه روانشناسی مصرف‌کننده را می‌توان مطالعه عوامل روانی‌ای که رفتار و نگرشهای مصرف‌کنندگان تولیدات و خدمات را تحت نفوذ قرار می‌دهند، تعریف کرد.^(۲۷)

تعصب

هم‌ستیزی^{۱۳} نسبت به اعضای گروه‌های اجتماعی، مخرب‌ترین نوع نگرش‌ها است. بر اساس این اصل در طول جنگ جهانی دوم بیش از ۶ میلیون تن از یهودیان به بهانه «پالایش ریشه نژاد اروپایی» به وسیله ارتش نازی قتل عام شدند و تنها تعداد معدودی از آنان در حال حاضر در اروپا زندگی می‌کنند. بر پایه آماری دیگر تعداد سرخپوستان ساکن آمریکای شمالی از حدود سه میلیون نفر در قرن هفدهم به ششصد هزار تن در قرن حاضر تنزل یافته‌است. علت بروز این رویدادها چیست؟ در واقع وجود تعصبات نژادی سبب رویداد چنین وقایع تأسف بار در طول تاریخ زندگی بشر شده‌اند.

تعصب جزء عاطفی هم‌ستیزی‌های میان گروهی است^(۲۸) که خود نوعی نگرش منفی نسبت به اعضای برخی گروه‌ها صرفاً بر اساس عضویت آنان در آن گروه خاص می‌باشد. بنابراین اثرات ناگوار اجتماعی این نگرش‌ها بر روابط اجتماعی افراد روانشناسی اجتماعی کاربردی در این حوزه به جستجوی پاسخ به سؤالاتی از این قبیل برآمده‌است: چرا میلیونها تن از مردم آلمان از پیشنهاد یهود ستیزی حزب نازی حمایت کردند؟ به چه نحو می‌توان چنین نگرشهایی را تغییر داد؟ در پاسخ به سؤالات فوق صاحب‌نظران این میدان بر موارد ذیل تأکید

می‌کنند: طبیعت تعصب چیست؟ عوامل موثر در ایجاد آن کدامند؟ جهت تقلیل آن چه اقداماتی باید صورت گیرند؟

در تحلیل منابع بروز تعصبات می‌توان گفت یادگیری اجتماعی^{۱۴} احتمالاً قوی‌ترین عامل ایجاد و تقویت تعصبات است. از چشم‌انداز نظریه تعارض واقع‌گرایانه^{۱۵} تعصب حاصل رقابت میان گروه‌های گوناگون برای تسلط به منابع ارزشمندی نظیر مشاغل و پایگاهها بوده^(۲۹) در حالی که بنابر نظریه مقوله‌بندی اجتماعی^{۱۶} با توجه بیش از حد به جوانب بارز و پردازش طرح‌هایی در این رابطه و کسب عزت نفس متکی بر هویت اجتماعی خود فرد، جهان اجتماعی را می‌توان به دو گروه «ما» و «شما» تقسیم نمود.^(۳۰) بنابراین با اعمال تدابیری نظیر ایجاد تغییرات در شیوه‌های پرورش کودک^{۱۷} و نحوه‌بازنمایی افراد متعلق به گروه‌های قومی و نژادی در رسانه‌های گروهی از یکسو و برقراری امکان تماس‌های نزدیک میان اعضاء گروه‌های اقلیت و اکثریت می‌توان گام‌های مؤثری در تقلیل این نگرش در جوامع درگیر با آن برداشت.

جنس در زندگی اجتماعی

جنس یکی از مقولات اساسی زندگی اجتماعی است. در برخورد با افراد دیگر ما ناگزیریم آنان را به عنوان مرد یا زن شناسایی نماییم. این امر به شیوه خودکار، با تکیه بر نشانه‌هایی نظیر موهای صورت یا سبک لباس پوشیدن افراد صورت می‌گیرد. این فرایند برچسب زنی افراد، اشیا و فعالیتها تحت عنوان «نرینه»^{۱۸} یا «مادینه»^{۱۹}، نقش آموزی جنسیتی^{۲۰} نامیده می‌شود که از بدو تولد تا بزرگسالی ادامه دارد.^(۳۱) در کودکی از دختر و پسر انتظار می‌رود رفتارهای گوناگونی را آموخته و با شخصیت‌های متفاوتی رشد یابند. در بزرگسالی مردان و زنان نوعاً نقش‌های متمایزی را با تکیه بر جنس خود به عنوان زن یا شوهر و مادر یا پدر می‌پذیرند. در این زمینه فرهنگها در رابطه با آنچه به عنوان «نرینه» یا «مادینه» مطرح می‌شود، و همچنین میزان تأکید بر تفاوت‌های موجود میان دو جنس، با

یکدیگر متفاوتند. به هر حال آنچه مهم به نظر می‌رسد ضرورت استفاده از جنس برای ساختار دادن به حداقل برخی از عناصر زندگی اجتماعی است.

مسئلهٔ تصورات قالبی جنسی^{۱۱۱} که باورهایی راجع به ویژگیهای نوعی زنان و مردان نزد افراد می‌باشند.^(۳۲) و به هنگام ارزیابی عملکردهای فردی و اجتماعی بر اساس جنس و اختصاص دادن مشاغل و وظایف گوناگون در سطح اجتماع به افراد حضور فعال می‌یابند از یکسو، و مشکلات مربوط به تبعیض جنسی^{۱۱۲} که نوعی پیشداوری مبتنی بر جنس فرد در سطح جوامع است از سوی دیگر، دو موردی است که توجه روانشناسان اجتماعی را در تحلیلهای مربوط به مسئله جنس در زندگی اجتماعی، به خود جلب نموده است.

کاربرد اصول و مفاهیم روانشناختی اجتماعی را در این حوزه با توجه به چهارچشم‌انداز نظری که تفاوت‌های جنسی را مورد تحلیل قرار می‌دهند، بخوبی می‌توان دریافت.^(۳۳) دیدگاه زیستی در این رابطه بر اثر تفاوت‌های جسمی و هورمون‌های جنسی و وراثت تأکید می‌کند. دیدگاه اجتماعی شدن کودکی بر شیوه‌ای که ضمن آن افراد ویژگی‌های نسبتاً ثابت نقش‌های جنسی آموختنی را از طریق فرایندهای یادگیری اجتماعی فرا می‌گیرند، اشاره دارد. چشم‌انداز نقش‌های اجتماعی^{۱۱۳} بر این اعتقاد است که افراد خود را با انتظارات مربوط به جنس نقش‌های اجتماعی مانند همسر یا پرستار تطبیق می‌دهند. آخرین دیدگاه بر این نکته که رفتار فرد بر پایه عواملی نظیر ترکیب جنسی گروه‌ها، طبیعت تکلیف یا فعالیت و انتظارات اجتماعی از موقعیتی به موقعیت دیگر تغییر می‌یابد، تأکید دارد.

* پی‌نوشتها و مأخذ:

۱- ریتال. ل. آنکینسون، ریچارد. س. آنکینسون، ارنست هیلگارد، زمینه روانشناسی، ترجمه محمد

تقی براهنی و دیگران، جلد ۱. نشر رشد، ۱۳۶۶، صفحه ۳۵

- ۲- امیرحسین آریانپور، زمینه جامعه شناسی. شرکت سهامی کتابهای جیبی و کتابفروشی دهخدا
۱۳۵۳. چاپ ۷. صفحه ۷۶.
3. D. O. Sears, L. A. peplau, j. L. Freedman, S. E. Taylor (1988). Social psychology,
Newjersy: Prentice-Hall inc. pp 2
4. D. G. Myers (1988). Social psychology. McGrew-Hill inc. pp 3
5. S. Werchel, W. Shebilske (1988), Psychology: principal and application, Newjersy.
Prentice-Hall inc. pp 464.
6. A. R. Baron, D. ByRne (1987), Social psychology: understanding Humann interaction.
Massachusettes Allyn and Baron inc. pp 11.
- ۷- مأخذ شماره ۳، صفحه ۴
- ۸- همان مأخذ، صفحه ۴
- ۹- مأخذ شماره ۶، صفحه ۴۵۶
- ۱۰- همان مأخذ، صفحه ۴۵۶
- ۱۱- همان مأخذ، صفحه ۴۵۶
- ۱۲- همان مأخذ، صفحه ۱۷
- ۱۳- همان مأخذ، صفحه ۴۵۷
- ۱۴- مأخذ شماره ۳، صفحه ۴۷۲
- ۱۵- مأخذ شماره ۶، صفحه ۴۸۷
- ۱۶- همان مأخذ، صفحه ۴۸۵
- ۱۷- مأخذ شماره ۳، صفحه ۵۳۶
- ۱۸- همان مأخذ، صفحه ۵۳۶
- ۱۹- همان مأخذ صفحه ۵۰۱
- ۲۰- همان مأخذ صفحه ۵۰۱
- ۲۱- مصطفی عسکریان، جامعه شناسی آموزش و پرورش، انتشارات توس. تهران. ۱۳۶۸، صفحه ۷.
22. R. S. Feldman. (1986). The Social Psychology of education. Published by the
syndicate of the university of Cambridge pp 2.

- ۲۴- مأخذ شماره ۶، صفحه ۴۷۸
- ۲۵- همان مأخذ، صفحه ۴۷۸
- ۲۶- همان مأخذ، صفحه ۴۸۶
- ۲۷- همان مأخذ، صفحه ۴۸۶
- ۲۸- مأخذ شماره ۳، صفحه ۴۴۰
- ۲۹- مأخذ شماره ۶، صفحه ۱۸۰
- ۳۰- مأخذ شماره ۳، صفحه ۴۴۰
- ۳۱- همان مأخذ، صفحه ۴۶۹
- ۳۲- همان مأخذ، صفحه ۴۶۹
- ۳۳- همان مأخذ، صفحه ۴۶۹

- 1. Social psychology
- 2. Psychology
- 3. Sociology
- 4. Behavior
- 5. Impression formation
- 6. Kurt Lewin
- 7. Georgudi
- 8. Rosnow
- 9. Social Cognition
- 10. Environmental variables
- 11. Sociocultural factors
- 12. Norms
- 13. preceptions
- 14. Attitude
- 15. Attachment
- 16. Affiliation
- 17. Aggression

18. Altruism
19. Conformity
20. Influence
21. Societal level of analysis
22. Individual level of analysis
23. Interpersonal level of analysis
24. Context
25. Prejudice
26. Political behavior
27. Sex roles
28. Physical health
29. Applied social psychology
30. Psychotherapy
31. Disturbed clients
32. Altmaier
33. Meyer
34. Carroll
35. William James
36. Kiesler
37. Stress
38. Social psychological
39. Rodin
40. Environmental psychology
41. Forensic psychology
42. Political psychology
43. Health psychology
44. Social psychology of education

45. Organizational behavior
46. Gender in Social life
47. Environmental movement
48. Well-being
49. Physical Health
50. Mental Health
51. Crowding
52. Altman
53. Stokols
54. Pollution
55. Legal system
56. Unbiased
57. Credible
58. Idealistic
59. Crime
60. Self-conscious
61. Interdisciplinary
62. Educators
63. Anti Semitism
64. Totalitarianism
65. Communism
66. Arab-Israeli conflict
67. Terrorism
68. Manics
69. Post-Colonial Nations
70. Recruitment
71. Voting behavior

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

72. Political socialization
73. Biopsychosocial state
74. Genetic predisposition
75. Physiolpogical psychology
76. Symptoms
77. Cancer
78. Diabets
79. Schooling
80. Technological innovations
81. reactions
82. Interaction
83. Controversy
84. Motivation
85. Baron
86. Bargaining
87. Leadership
88. Hackman
89. Human resources theory
90. Systems approach
91. Productivity
92. Consumer psychology
93. Antagonism
94. Social learning
95. Realistic conflict theory
96. Social categorization
97. Child-rearing practices
98. Masculine

پیشگاہ علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی

- 99. Feminine
- 100. Gender typing
- 101. Gender stereotypes
- 102. Sexism
- 103. Social roles perspective

پروفیسر شہناز گل خان
پرنسپل جامعہ اسلامیہ اسلامیہ
پرنسپل جامعہ اسلامیہ اسلامیہ